

ԱՆԷՔՍԱՆԿՐԱՊՈՒԻ ԲԱՂԱՔԱՅԻՆ ԿԵՆՅԱՂԸ Մ. ԱՐՍԵՆԻ
«ՀԵՂՆԱՐ ԱՂԲՅՈՒՐ» ՎԻՊԱԿՈՒՄ

Աղբյուրագիտական գրականության մեջ պատմական սկզբնաղբյուր և համարվում այն ամենը, ինչն արագացում է մարդկային հասարակության զարգացումը և նրա գիտական ճանաչման հիմքն է: Այլ կերպ ասած, դրանք մարդկության գործունեության ընթացքում ստեղծված բոլոր այն արժեքներն են, որոնք ինֆորմացիա են կրում հասարակության կյանքի պատմական զարգացման զանազան վտույթի վերաբերյալ:¹ Աղբյուրագիտության՝ որպես պատմական գիտության օժանդակ դիսցիպլինի ռուսումնասիրության օբյեկտը գրավոր սկզբնաղբյուրներն են, որոնք հնարավորություն են տալիս վեր հանելու ռուսումնասիրվող ժամանակաշրջանի հասարակական-քաղաքական, սոցիալ-տնտեսական կյանքը և կենցաղամշակութային համալիրի ողջ ներկայացնակը: Սրանից ելնելով՝ կարելի է ասել, որ դրանց մեջ մտնում է նաև գեղարվեստական գրականությունն իր ժանրային բոլոր տեսակներով հանդերձ:

Եթե քաղաքական պատմության ռուսումնասիրման հաճախ գրական-գեղարվեստական տեղեկագործությունները և բանահյուսական հուշարձանները (Լպոս, առասպել և այլն) ծրպես սկզբնաղբյուր են դիտվում մինչև XVII-ը. ընկած պատմական իրադարձությունները վերարտադրելու համար, ապա XIX-XX դդ. համար այն աղբյուր չի համարվում: Այլ և վերաբերմունքը գրական ստեղծագործության՝ որպես սկզբնաղբյուրի նկատմամբ, երբ խոսքը վերաբերում է ազգագրությանը:

Ռուսական աղբյուրագիտական գրականության մեջ բազմիցս արծարծվել է այս թեման, ինչն է վերջո հանգեցրել է այն համոզման, որ գեղարվեստական գրականությունը, որպես սկզբնաղբյուր, մեծ արժեք կարող է ներկայացնել մշակույթի, կենցաղի, բարքերի ու սովորույթների, հասարակական մտքի պատմության ռուսումնասիրության ժամանակ: Ընդ որում, ընդգծվում է, որ դարաշրջանի «կենցաղի և բարքերի, սրամաղդությունների, ընդհանուր մթնոլորտի ռուսումնասիրության համար պատմաբանը կարող է գեղարվեստական գրականությունից ստանալ մեծ քանակությամբ տեղեկություններ, և հատկապես այն ստեղծագործություններից, որտեղ գրողը վերարտադրել է իր դարաշրջանը և նկարագրել է կյանքի այն դրսևորումները, որոնք անձամբ է տեսել»:² Այնուայնպե, որ ազգագրության համար գեղարվեստական գրականությունը այլ աղբյուրների հետ դառնում է արժեքավոր և բավական հավաստի սկզբնաղբյուր:

Հայ ազգագրության մեջ գրականության դերը կարևորել է անվանի ազգագրագետ Վ. Բդույանը գրելով. «Հայոց ազգագրական իրողությունները, իլրև գրական նյութ, օգտագործվել են շատ գեղարվեստական գործերում: Այդ ձևով մեծ քանակությամբ նյութեր են օգտագործել Խ. Արուստյանը, Պ. Պռոշյանը: Բաֆֆին և ուրիշներ...»:³

Գեղարվեստական գրականությունը բազմաթիվ նյութեր կարող է տալ այնպիսի բնագավառների ռուսումնասիրության համար, ինչպիսիք են արժեքային կողմնորոշիչները, վարքի կարծրատիպերը, համոզմունքները, էթնիկ ինքնագիտակցությունը, ինչպես նաև ռուսումնաբնական հարաբերություններն ու սոցիալնորմատիվ մշակույթի այլ բաղկացուցիչները: Իր յուրահատկությունների շնորհիվ՝ գեղարվեստական գրականությունը, համեմատած գրավոր աղբյուրների այլ տեսակների հետ, ձեռք է բերում մի շարք առավելություններ: Յուրաքանչյուր կոնկրետ ստեղծագործության համեմատական արժեքը ազգագրության համար որոշվում է նրա ռեալական ու ժանրային առանձնահատկություններով, բնատիկայով, հեղինակի իրազեկության աստիճանով և այլն: Այս տեսակետից հատկապես արժեքավոր է ռեալիստական գրականությունը: Ռեալիստ գրողները ձգտում են տալ կյանքի, էրևույթների, մարդկանց ու իրերի առավել ամբողջական ու ճշմարտացի պատկերը՝ դրանք ներկայացնելով այնպիսին, ինչ-

¹ Источниковедение истории СССР. Под ред. Ковальченко, 1981.

² Е. Ф и л и п о в а, Художественная литература как источник для этнографического изучения города, Советская этнография, М., 1987, стр. 4.

³ Վ. Բ Դ յ ա ն, Հայ ազգագրություն, Եր., 1974, էջ 19:

պիսին են իրականում: Գեղարվեստական գրականությունը որպես սկզբնաղբյուր ընդունելով, դրանց հեղինակները դիտվում են որպես ականատեսներ, յուրատեսակ բանասացներ, որոնք խիստ գնահատվում են ազգագրագետների կողմից:⁴

Ազգագրագետի համար մեծ նշանակություն ունի հատկապես կենցաղամշակութային այն ֆոնը, որտեղ կատարվում են իրադարձությունները, կերպարներին շրջապատող կենսոլորտը, բնական միջավայրը: Սովորաբար դա վերարտադրվում է մեծ հավաստիությամբ և դրան նպաստում է այն, որ տաղանդավոր արվեստագետը ավելի դիտորումակ է, ավելի շատ նրբություններ է նկատում, բան շարքային դիտարկող:⁵

Անհրաժեշտ է նշել, որ նույնիսկ արդի դարաշրջանի կամ ոչ վաղ անցյալի հետազոտության ժամանակ մասնագետը հանդիպում է տարբեր հիմնախնդիրների լուսաբանման տարբեր մակարդակների: Այսպես օրինակ՝ քաղաքն ավելի քիչ ազգագրական զբաղիր սկզբնաղբյուրներ ունի, քան գյուղը, քանի որ էթնիկ ավանդույթների կրող երկար ժամանակ համարվում էր գյուղացիությունը, և գիտնականների հետաքրքրությունը գերազանցապես ուղղված էր դեպի գյուղը: Պատահական չէ, որ հենց հայ գրականության մեջ գյուղագրությունն ակնհայտ գերակշռում է թե՛ արձակում և թե՛ պոեզիայում: Հայ գյուղն ու գյուղական համայնքը հաճախ նույնացվում էր էթնիկ մշակույթի հետ և անվերապահորեն համարվում էր գտարյուն ազգային տարրերի հիմնական կրողն ու միակ աղբյուրը: Սակայն ազգաբանական լուրջ հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ քաղաքի կենցաղամշակութային համակարգում ևս պահպանվել են բազմաթիվ էթնիկ մշակութային տարրեր, որոնք հատկապես ցայտուն են արտահայտվում ինքնատիպ արհեստավորաստեղծարական «դեմք» ունեցող այնպիսի քաղաքներում, ինչպիսիք էին Կարսը, Ախալցխան և ի մասնավորի՝ Գյումրի-Ալեքսանդրապոլը: Այդ պատճառով քաղաքի ազգագրական ուսումնասիրության հարցում արդյուրագիտական բազայի ընդլայնումը դառնում է խիստ անհրաժեշտ:

Վերջապարզվածը հիմք է տալիս ասելու, որ հայկական գրականությունը ևս կարող է դիտվել որպես կարևոր ազգագրական սկզբնաղբյուր, հատկապես երբ խոսքը վերաբերում է քաղաքի կենցաղամշակութային համայնքի հետազոտմանը: Նպատակ չի տալնդեղեղվել քննարկել նման բնույթի մեծաքանակ գրականությունը (օր.՝ Հ.Պալոմյանի գրական ժառանգությունը՝ Կոստանդնուպոլսի, կամ Գ. Մունդուկյանինը՝ Թիֆլիսի ուսումնասիրության համար)՝ ուզում ենք կանգ առնել Սկրաիչ Արմենի ստեղծագործությունների, հատկապես՝ «Հեղնար աղբյուր» վիպակի վրա:⁶

Վիպակը, չնայած վաղը ծավալին, բացառիկ արժեքավոր տեղեկություններ է պարունակում Ալեքսանդրապոլ քաղաքի, նրա բնակիչների, սովորույթների և բազում այլ երևույթների մասին: Վիպակում ներկայացված քաղաքային կենցաղի ընդհանուր նկարագրի հավաստիությունը վկայում է նաև հեղինակն ավելի ուշ գրված իր մեկ այլ ստեղծագործության՝ «Հեղնար աղբյուրը կայնած էր տիա-ա՛-ա՛ իմտեղ...» պատմվածքի մեջ: Այստեղ Մ. Արմենը փորձել է վերլուծել իր իսկ վիպակը, ընթերցողին ներկայացնելով վիպակի մեջ առկա իրականն ու տիպականը, ինչպես նաև իր կողմից ստեղծված ու իր երևակայության արգասիք հանդիսացող հատվածներն ու կերպարները, քանի որ ստեղծագործությանը մեծ արձագանք էր գտել հատկապես Ալեքսանդրապոլ-Լենինականի բնակչության շրջանում: Սեզ համար հետաքրքիր է այն վիաստը, որ, ինչպես վկայում է հեղինակը, այնքան ճշգրիտ են ներկայացված միջավայրը, կերպարները, քաղաքային մթնոլորտը, որ տեղացիները հետագայում վիճում էին, թե որտեղ է եղել աղբյուրը: Այդ վեճը լուծելու համար էլ հեղինակը մանրամասն նկարագրել է վիպակի ստեղծման ողջ ընթացքը, դրա իրական և հորինած հատվածները:

Ռեալիստական գրականության կարևորագույն սկզբունքներից մեկը տիպականությունն է, իրականության գեղարվեստական ընդհանրացման բարձրագույն ձևը, որը հնարավորություն է տալիս գրականությանը խորը ներթափանցելու կյանքի մեջ, առավել ամբողջական և վառ գույներով բացահայտելու նրա զարգացման

⁴ М. Рабинovich. Очерки этнографии русского феодального города. М., 1978, стр. 12.

⁵ Е. Филиппова, նշվ. աշխ., էջ 28:

⁶ Մ. Արմեն, Հեղնար աղբյուր, Եր., 1961:

⁷ Մ. Արմեն, Երկեր, հ. 4, Եր., 1971:

միառումները, դառնալու նրա ճանաչման գործիքներից մեկը:⁸ «Հեղմար աղբյուրը» նման տիպական կերպարներին, միջավայրերի, հարաբերությունների մի կոտ ամբողջություն է, որն ընդհանրացնում է XX դարասկզբի Ալեքսանդրապոլի կենցաղամշակութային համալիրը՝ ներկայացնելով այն իր բոլոր բաղադրիչներով: Մ. Արմենն անձամբ հավաստում է. «Վիպակում իրականությունից վերցված են միայն նկարագրված վայրերը՝ համարյա միշտ իրենց իսկական անուններով: Եվ, իհարկե, հնարավոր չեն, այլ իրականությունից են վերցված Գյումրու կենցաղային հին սովորույթները՝ գետի ափին խմջույր կահարեի, բացակա կամ մահացած ընկերոջ համար ազատ տեղ թողնել և բաժակ դնել, զբոսանք Չիթոդցոնց զարբում, բոքիկ ոտքերով Երուսաղեմ գնալ ե այլն...»:⁹

Վիպակի՝ որպես օբյեկտիվ սկզբնաղբյուրի գիտական արժեքն այն է, որ այստեղ առկա են գրականությանը ներկայացվող երկու չափանիշներն էլ. քանակական (թե ինչ ծավալի ազգագրական նյութ է պարունակում) և որակական (թե որքանով են հավաստի հեղինակի դիտարկումները):¹⁰ Ներկայացված հարցադրումներին պատասխանելու համար անհրաժեշտ է պարզաբանել, թե որ խավին կամ որ մասնագիտական խմբին են պատկանում գործող անձինք, որքան մանրամասն և ճշգրիտ են ներկայացված նրանց կյանքն ու կենսապայմանները և այլն:

Մ. Արմենն ինքն է պատասխանել տրված հարցերին այսպես. «Վիպակի հեղուկներն ետևում չկան կոնկրետ, իրական նախատիպեր: Ուստա Սկրտիչի անձնավորությունը ես չեմ տեսել երբեք և ոչ մի տեղ, բայց ուստա Սկրտիչի տիպը ես կյանքում տեսել եմ շատ անգամ, ես ճանաչել եմ 100 ուստա Սկրտիչ: Բայց վիպակի ուստա Սկրտիչը 101-րդը չէ, այլ նա իր մեջ ամփոփում է այդ հարյուրին միասին և ոչ մեկին առանձին»:¹¹ Երևա հարցի պատասխանը հետևյալն է. «Սրտք ունի արդյոք քվարկել այն բոլոր տարրերը, որոնք իմ գիտակցությամբ մտել էին վիպակի մեջ: Հարցն այն է, որ ես զրսից եկած մարդ չեի, որ հատիկ-հատիկ հավաքեի այդ «տարրերը» և իմանայի, թե որքան են հավաքել և որոնք են դրանք: Նա Գյումրեցի էի, ճիշտ և ճիշտ այն արհեստավորական միջավայրում ծնված, որի կյանքից գրել էի վիպակը: Այլ կերպ ասած, դարձյալ պիտի դիմել նույն համընդհանուր բառին իմ կյանքն էր»:¹²

Այսպիսով, աղբյուրագիտական վերլուծության ենթարկելով վիպակը, այն կարելի է համառել խիստ հավաստի և շատ արժեքավոր սկզբնաղբյուր Ալեքսանդրապոլ քաղաքի պատմագագրական ուսումնասիրության համար: Վիպակում հանգամանորեն ներկայացված են քաղաքի կենցաղամշակութային համալիրի բոլոր բաղադրուցիչները՝ ստաջֆուային արտադրության, կենսապահովման, սոցիոնորմատիվ և հումանիտար մշակույթները, սակայն տարբեր համամասնությամբ: Վիպակի հերոսների մասնագիտությունները համապատասխանում են քաղաքի բնակչության հիմնական տրնտեսական գաղմուկներին՝ արհեստ, գյուղատնտեսություն, առևտուր: Վիպակում ճշգրիտ նկայագրված է քաղաքը որպես բնակավայր. քաղամասերը, վտոցները, բուտանները, գերեզմանոցը, ինչպես նաև քաղաքային ճարտարապետությունը՝ տները, խանութները, պանդոկները, զբոսավայրերը, աղբյուրները և այլն: Ազգագրական տեսանկյունից մեծ հետաքրքրություն է ներկայացնում ուստա Սկրտիչի աան՝ արհեստավորի բնակարանի ներսույթի նկարագրությունը, բանի որ դրա վերաբերյալ գրավոր տեղեկությունները խիստ սակավ են: Ամենայն մանրամասնությամբ են նկարագրվել նաև կոռջ ալիանդական տոնական հագուստի համալիրը, հատկապես գլխի հարդարանքն ու զարդերը՝ իրենց բարբառային անուններով: Ալեքսանդրապոլի քաղաքային ճարտարապետությանն ու տարածքին նվիրված գիտական ռուսումնասիրությունները¹³ հետազոտում հաստատեցին հեղինակի տեղեկությունների հավաստիությունը՝ սալելի քարձրացնելով վիպակի՝ որպես պատմագագրական սկզբնաղբյուրի արժեքը:

⁸ Е. Филиппова, *նշվ. աշխ.*, էջ 28:

⁹ Մ. Արմեն, *նշվ. աշխ.*, էջ 237:

¹⁰ Е. Филиппова, *նշվ. աշխ.*, էջ 28:

¹¹ Մ. Արմեն, *նշվ. աշխ.*, էջ 236:

¹² Նույնը:

¹³ Մ. Մաթևոսյան, *Գյումրիի ժողովրդական ճարտարապետությունը, Եր., 1985: Ն. Ավագյան, Հայկական ժողովրդական տարազը, Եր., 1983 և այլն:*

Այս ամենով հանդերձ, վիպակը մեզ համար կարևորվում է հատկապես քաղաքի սոցիալառնաաիվ մշակույթն ուսումնասիրելու առումով, քանի որ հեղինակը անդրադարձել է այնպիսի քննաների, որոնք գրեթե ուսումնասիրված չեն, և որոնց վերաբերյալ քիչ քն շատ այլ հավաստի տվյալներ չեն պահպանվել:¹⁴ Այդպիսիք են ներքին-կական հարաբերությունները, քաղաքի սոցիալական խավերը և դրանց փոխհարաբերությունները, քաղաքային արհեստների ու դրանք ներկայացնող արհեստավորների աստիճանակարգությունը, արևմտաեվրոպական ու ռուսական կենցաղամշակութային տարրերի ու երևույթների ներթափանցումը, էթիկական-վարքագծային նորմերն ու կարծրատիպերը, բարոյականության ավանգական ըմբռնումները և այլն, որոնք ներկայացվում են ընտանեկան-հասարակական հարաբերությունների ֆոնի վրա:

Վերը քվարկված բոլոր քննաներից հատկապես արժեքավոր են միջերնկական հարաբերություններին վերաբերող դիտարկումները, քանի որ ազգամիջյան հարաբերությունները արդի ազգագրաբանության առավել այժմեական հիմնախնդիրներից է, որի վերաբերյալ հույ ազգագրական գիտության մեջ ուսումնասիրություններ չեն կատարվել: Ալեքսանդրապոլում XX դարասկզբին հայերի հետ մեկտեղ ապրում էին նաև բուրբեր, հույներ, ռուսներ, բուրբեր՝ տեղակայված առանձին քաղամասերում՝ էթնիկ առումով անխառն մասիաներում: Հատկապես փակ կենցաղով էին ապրում բուրբերը, որոնց մասին Մ. Արմենը գրում է. «Իր առանձին, փակ կյանքով ապրող քաղամաս էր դա»:¹⁵ Չնայած դրան՝ քաղաքի բոլոր բնակիչները խիստ հանդուրժողական էին միմյանց նկատմամբ, հարգում էին իրար սովորույթները, խոսում էին «Գլուխդու երեք լեզուներից որով էլ ցանկանային, բայց մեծ մասամբ հայերեն...», միմյանց դիմում էին հարգալից՝ ուստի Սկրախը բուրբերի մոտ «Սկրախի ախպեր» էր, բուրբ Ռահմանը հայերի մոտ «Ռահման ցան», իսկ հույն Լթանասը բուրբի մոտ՝ «տնկազ Արո»:¹⁶

Այս ամենով հանդերձ, հեղինակն իր սուր դիտողականությամբ մանրամասն քվարկել է նաև բոլոր այն հակասությունները, որոնք ստեղծ էին նրանց միջև, սակայն միջերնիկ կոնֆլիկտների չէին հանգում: Հետաքրքիր է, որ այդ հակասություններն Արմենը ներկայացնում է հարցադրումների միջոցով: Քանի որ վիպակի այդ հատվածը ազգամիջյան փոխհարաբերությունների ուսումնասիրման համար բացառիկ արժեք է ներկայացնում, ուստի մեջբերում ենք ամբողջությամբ. «(Մնացում էին նրանք, քն՝ լուծում էին փնտրում, քն այդ ինչի՞ց է, քն չնայած իրենց այդքան մանրությունը, այնուամենայնիվ հարկավոր էր առանձին հավաքատեղ ունենալ, անհրաժեշտ էր տարբեր քաղամասերում ապրել, և իրար հետ չէին կարող ամուսնանալ ոչ միայն մահմեդական բուրբն ու քրիստոնյա հայը, այլև հույնն ու հայը, որոնք երկուսն էլ քրիստոնյա էին: Վերին՝ իրար հետ չէին կարող ամուսնանալ երկու հայեր, երև նրանցից մեկը լուսավորչական էր, իսկ մյուսը՝ կաթոլիկ... (Մնացում էին նրանք, քն՝ լուծում էին փնտրում, քն այդ ինչի՞ց էր, որ բուրբը չէր ուսում հայի մոքքած միսը, հայը բուրբի սխառաստամ պանիրը, միևնույն նույն բուրբն ու հայը խմում էին նույն սուրճը, ուսում էին նույն լավաշը... Միաժամանակ, նրանք խոլորում էին միմյանց ամանից չուր խմել, իրարից չրաման չէին վերցնում և չէին ստղիս. չպղծերու համար, իրենց համոզմունքով՝ իրենց շրթունքները, ամանի տիրոջ համոզմունքով՝ ամանինը...»:¹⁷

Քրիստոնյա հայերի ու հույների և մահմեդական բուրբերի միջև այդ հակասությունը դրսևորվում էր նաև բաղնիքում, որ նույնպես շատ գունագեղ նկարագրված է վիպակում: Բաղնիքի ծեսն Ալեքսանդրապոլի քաղաքային կենցաղի բնորոշ երևույթներից մեկն է, սակայն այստեղ մեզ հետաքրքրողը ոչ միայն ծեսն է. որպես այդպիսին, այլև այն, որ նույնիսկ բաղնիքում հայերն ու հույները բուրբերից առանձին են լողազել՝ անջրպետվելով պատով, որի բացվածքների միջով նրանց երեխաները լսադում էին իրար հետ: Մեկ այլ նկատառում ես. հատկանշական է, որ Արմենը ներկայացրել է կանանց բաղնիքը, և, եթե նկատի ունենանք հեղինակի սեռը, կարող է համարվել պատկառ

¹⁴ Բացառություն է կազմում Կ. Սեդրոյանի «Արհեստավորական ավանդույթները և դրանց պոտաիալությունները լեռնականացիների կենցաղում» աշխատությունը, Հայ ազգագրություն և բանահյուսություն, պրակ 6, Եր., 1974:

¹⁵ Մ. Արմեն, Հեղհար աղբյուր, էջ 30:

¹⁶ Նույնը:

¹⁷ Նույն տեղում, էջ 31:

ճշմարտացի: Սակայն այս դեպքում ևս փտահաբար կարելի է պնդել, որ հեղինակը պատմում է որպես ականատես, քանի որ հայ ժողովրդի մեջ մինչև XX դարի կեսերը կենցաղավարում էր այն սովորույթը, վտերահասակ տղա երկխաճերին մայրերն առ տատերն էին լողացնում՝ իրենց հետ տանելով բաղնիք:¹⁸

XIX դարի վերջին Ալեքսանդրապոլում ձևավորվել էին իրավական տարբեր աստիճանի և նյութական տարբեր մակարդակի վրա գտնվող խավեր, որոնք, բնականաբար, իրար նկատմամբ որոշակի վերաբերմունքի և փոխհարաբերության մեջ էին գտնվում:¹⁹ Վիպականում բավականին հանգամանորեն ներկայացված են արհեստավորների ու բոստանչիների փոխհարաբերությունները, որոնց էլ ուզում ենք անդրադառնալ:

Քաղաքի բնակչության տարբեր խավերը՝ արհեստավորները, առևտրականները, հարուստ ձեռնարկատերերը, հողագործ բոստանչիները, խիստ աստիճանակարգված սոցիալական կարգավիճակ ունեին, չնայած նման շերտադասություն առկա էր նաև անմիջապես արհեստավորական խավում: Ըստ Արմենի՝ ավելի մեծ հեղինակություն ունեին ոսկերիչները, քան աղբյուրագործները, չնայած վերջիններս ևս կանգնած էին արհեստավորական ցուցակի վերին կարգերում: Դրա վկայությունն է այն, որ հրք վարպետ Սկրտիչը անցնում էր, «ժամութների մոտ հավաքված մարդիկ բառի կեսի վրա բնդհատելով խոսակցությունը, ակնածանքով բարևում էին նրան՝ շափխաներն արագ հանելով, ապա միայն նրա անցնելուց հետո՝ դանդաղ ծածկելով»:²⁰

Եթե քաղաքի արհեստավորական խավին մարմնավորում է ուստա Սկրտիչը, ապա Վարդը ներկայացնում է բոստանչիներին: Ըստ էության, հողագործությամբ զբաղվողները բավականին ցածր կարգավիճակ ունեին, քանի որ Վարդը, վարպետի ներկայությամբ իր ամենամեծ գործը համարում է նրան ծառայելը, իսկ նրա խոսքը՝ խիստ ծանրուկչիւ: Այդ է պատճառը, որ նրան է դիմում իր համար կենսական նշանակություն ունեցող իարցի լուծման խնդրով: Նրանց երկուսի երկխոսության միջոցով ամբողջական պատկերացում կարելի է կազմել կյանքի, սիրո, մարդկային փոխհարաբերությունների, ընտանիքի, ազգային ավանդույթների ու դրանց պահպանման վերաբերյալ այնքալուցիների պատկերացումների մասին, ինչը հնարավորություն է տալիս առավել ամբողջացնելու քաղաքի պատկերը: Հատկանշական է, որ ազգային ավանդույթների կրողն ու պահպանողը դառնում է արհեստավորական խավը՝ եանձին ուստա Սկրտիչի, որի խոսքերում խտացած է ժողովրդի դարավոր ավանդույթը:

Վիպականում հպանցիկ անդրադարձ կա նաև քաղաքի ամուսնական սովորույթների, թաղման ծեսի, սեռերի փոխհարաբերությունների՝ գյումրեցի կանանց իրենց ամուսինների հանդեպ ունեցած վերաբերմունքի մասին և այլն, որոնք բոլորն էլ, անկախ տեղեկատվության չափից, շատ արժեքավոր են Ալեքսանդրապոլի ազգագրական ուսումնասիրության համար:

ГОРОДСКОЙ БЫТ АЛЕКСАНДРОПОЛЯ В ПОВЕСТИ М. АРМЕНА "РОДНИК ЭГНАР"

Резюме

К. Базеян

В статье повесть рассматривается как этнографический источник для исследования городского быта начала XXв. В повести представлены все стороны культуры и быта Александрополя: город-как поселение, городская архитектура, этнический и социально-профессиональный состав населения, семья и семейные отношения и т.д. Благодаря этим сведениям стало возможным подробно рассмотреть межэтнические отношения и иерархическую сущность профессиональных и социальных слоев населения.

¹⁸ Ի. Ղ ա ժ ա դ ա ղ յ ա ն Ա ի փ ա տ ա ղ ա ղ ը Ս խ ա ղ յ խ ա յ ի հ ա յ եր ի կենցաղի վերաբերյալ, «Ժամերը Երևանի համալսարանի», 1967, 3, էջ 175:

¹⁹ Ի. Ս ե ղ բ ո ս յ ա ն, ն լ ղ ա շ իւ, էջ 176:

²⁰ Ը. Ա ը ե ն, Հեղնար աղբյուր, էջ 47: